Філософія

УДК 32:008+172.4.004.67(477.52/6)

ЗАВДАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ У ВІДНОВЛЕННІ ТА РОЗБУДОВІ МИРУ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Валевський Олексій Леонідович,
доктор наук з державного управління

У статті аналізується міжнародний досвід використання культури у подоланні конфліктів та відновленні миру на територіях, що постраждали від воєнних дій. Доводиться необхідність розвитку нормативно-правової та законодавчої бази забезпечення реалізації державної культурної політики на цих територіях. Аналізуються поточні проблеми реалізації культурної політики на деокупованих територіях. Доводиться необхідність створення системи культурних центрів, які б функціонували на постійній основі, на територіях, що зазнали негативного впливу внаслідок тимчасової окупації або збройного конфлікту.

Стверджується, що культурна робота є ефективним засобом налагодження діалогу та відновлення толерантності на територіях, які постраждали від конфліктів і воєнних дій. Зокрема, важливою функцією культури у справі відновлення миру є запобігання деструктивних ідеологічних та інформаційних зовнішніх впливів. Окрему увагу слід приділити питанням соціокультурної реінтеграції переселенців та зміцненню міжнаціональної злагоди. Державна політика має сприяти реалізації різноманітних історико-культурних та просвітницьких проектів, спрямованих на формування громадянської позиції та національної ідентичності жителів цих територій.

Культурну роботу на цих територіях необхідно поєднувати із застосуванням креативних практик, скерованих на розвиток малого та середнього бізнесу, сфери послуг і туризму. Культура має неабиякий потенціал для місцевого економічного та соціального розвитку. Доводиться необхідність розроблення державної цільової міжвідомчої програми культурного розвитку територій, що постраждали внаслідок воєнних дій. Метою програми має бути консолідація дій центральних і місцевих органів влади, інститутів громадянського суспільства та міжнародних організацій, що надають міжнародну технічну допомогу для відновлення миру на цих територіях.

Ключові слова: культурна політика, подолання конфліктів, гібридна війна в Україні, культура миру.

Valevskyi Oleksii

TASKS OF CULTURAL POLICY IN RESTORATION PEACE ON THE EASTERN UKRAINE

The article analyzes the international experience of using culture in overcoming conflicts and restoring peace in the territories affected by the hostilities. The necessity of development of the normative-legal and legislative base for the implementation of the state cultural policy in these territories is presented. The current problems of the implementation of cultural policy in the de-occupied territories are analyzed. There is a need to create a system of cultural centers in areas affected by military actions that would function on an ongoing basis.

It is argued that cultural work is an effective means of establishing a dialogue and restoring tolerance in areas affected by conflicts and hostilities. In particular, the important function of culture in the restoration of peace is the task of preventing destructive ideological and informational external influences. Particular attention should be paid to issues of socio-cultural reintegration of migrants and the strengthening of interethnic accord. State policy should facilitate the implementation of various historical, cultural and educational projects aimed at forming a civic position and national identity of the inhabitants of these territories.

Cultural work in these territories should be combined with the use of creative practices aimed at the development of small and medium businesses, services and tourism. Culture has an enormous potential for local economic and social development. There is a need to develop a state-targeted interagency cultural development program for territories affected by military actions. The program should aim at consolidating the actions of central and local authorities, civil society institutions and international organizations that provide international technical assistance for the restoration of peace in these territories.

Keywords: cultural policy, conflict resolution, hybrid war in Ukraine, culture of peace.

Постановка проблеми. Специфіка культурної політики на територіях, що зазнали негативного впливу внаслідок тимчасової окупації або збройного конфлікту, полягає в тому, що вона проводиться з метою нейтралізації деструктивних наслідків масштабної соціально-гуманітарної катастрофи, спричиненої російською військовою агресією. Водночас ця культурна робота також має бути націлена на регіони, які межують із прифронтовими територіями, бо населення цих регіонів (у т. ч. велика кількість переселенців) розділяє тягар війни та залишається об'єктом пропагандистського впливу російських засобів масової комунікації (ЗМК).

Агентами цієї культурної політики виступають як органи державної влади, так і структури громадянського суспільства (недержавні творчі колективи, фонди, волонтери). Тому вельми актуальним є питання координації та розуміння всіма агентами загальних цілей реалізації культурної політики.

Реальний масштаб проблем, на які доводиться наштовхуватись у відновленні миру на територіях, що постраждали від військової агресії РФ проти України, не має аналогів у минулому. Тут провідникам культурної політики доводиться діяти в умовах, коли старі шаблони та підходи не працюють. Тому існує гостра необхідність нової методології проектування та впровадження культурної політики, адже йдеться не просто про здійснення певних культурних заходів, а саме про потребу змінити деструктивні установки самосвідомості великої кількості людей та сприяти їх реінтеграції до українського культурного простору.

У Декларації Ханчжоу, ухваленій Міжнародним конгресом «Культура: ключ до сталого розвитку», що проводився під егідою ООН (Китай, травень 2013 р.), акцентується увага на важливій місії культури у справі зміцнення миру та забезпеченні сталого економічного розвитку. У документі, зокрема, наголошується: «У зонах, що пережили конфлікти, які супроводжувалися насильством, слід заохочувати відновлення культурної спадщини і проведення культурних заходів, які дозволять громадам, які постраждали, відновити свою самобутність, повернути почуття гідності й відчуття нормального життя, використати універсальну мову культури і почати

заліковувати шрами, що були залишені війною» [1]. Це твердження має стати засадничим у розробці культурної політики на територіях, що постраждали внаслідок воєнної агресії РФ.

Метою статті є аналіз міжнародного досвіду використання засобів культури в подоланні збройних конфліктів та узагальнення практики застосування можливостей культури у відновленні миру на територіях, що постраждали від збройної агресії РФ. Серед дослідницьких завдань – проведення аналізу чинної нормативно-правової бази реалізації державної культурної політики на цих територіях. На підставі аналізу поточних проблем потрібно було визначити актуальні завдання, вирішення яких дозволить поліпшити ефективність культурної політики. Зокрема, наголошується на необхідності створення на цих територіях системи культурних центрів, які б функціонували на постійній основі та забезпечували системність культурної роботи. Також серед дослідницьких завдань є доведення необхідності створення державної цільової міжвідомчої програми культурного розвитку територій, що зазнали негативного впливу внаслідок тимчасової окупації або збройного конфлікту.

РОЛЬ ФАКТОРУ КУЛЬТУРИ В ПОДОЛАННІ НАСЛІДКІВ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

Протягом останніх десятиріч опубліковано безліч дослідницьких праць на тему попередження конфліктів. Незважаючи на те, що проблематикою подолання конфліктів та збройної агресії однієї держави проти іншої займаються численні міжнародні структури та гуманітарні організації, реальних успіхів у цьому напрямі небагато. Так, за підрахунками експертів, тільки в 90-х роках минулого століття приблизно 5,5 млн осіб загинули в понад 100 війнах і збройних конфліктах. Як зазначає заступник директора Женевського центру політики безпеки Фред Таннер, «міжнародна спільнота, як і раніше, не здатна запобігти війні, а сфера діяльності багатьох організацій зводиться до обмеження негативних наслідків насильства» [2].

Дослідники проводять розмежування між структурними причинами, які призводять до протистояння, і безпосередніми причинами ескалації. До числа структурних належать: слабкість держави, бідність, політична несправедливість та економічні втрати. Тож подолання цих причин має відбуватися за такими напрямами: покращення економічної ситуації, задоволення потреб людей та забезпечення їхнього доступу до управління, зокрема, проведення справедливих виборів. Безпосередні причини виникнення конфліктів пов'язуються головним чином із прийняттям деструктивних рішень державними чиновниками та політичними лідерами. Як зазначають дослідники, сучасні гуманітарні трагедії багато в чому були спричинені політиками, які не були зацікавлені у ненасильницькому розв'язанні конфліктів та компромісах.

Очевидно, що можливості культури у справі запобігання та розв'язання конфліктів є обмеженими. Відтак пріоритетні функції належать передусім національним державам та міжнародним організаціям. Водночас у подоланні конфліктів недоцільно нехтувати потенціалом гуманітарних засобів взагалі та культури зокрема. У 1994 р. Генеральний секретар ООН визначив, що існують три напрями діяльності, при здійсненні яких неурядові організації можуть внести свій внесок в управління конфліктами та побудову миру: 1) превентивна дипломатія, оскільки неурядові організації більш обізнані зі становищем на місцях і мають можливість звернути увагу урядів на небезпеку конфліктів, що виникають; 2) миротворча функція, коли неурядові організації можуть надавати гуманітарну та соціальну допомогу в умовах конфлікту; 3) постконфліктне будівництво миру, коли неурядові організації допомагають урядам і населенню набути впевненості в собі та знайти ресурси для побудови довгострокового миру [2]. Тож чинник культури найбільш ефективно працює саме на третьому напрямі – постконфліктне будівництво миру. Саме в цьому контексті й слід розглядати роль культури у відновленні миру й толерантності на територіях, які постраждали від воєнних дій.

Ідеологія та загальні напрями використання засобів культури у зміцненні миру й толерантності у діяльності національних держав визначаються Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року», схваленою 25 вересня 2015 р. У Резолюції міститься таке зобов'язання країн, що її підписали: «Ми зобов'язуємося пропагувати міжкультурне розуміння, терпимість, взаємну повагу та етику глобального громадянства і спільної відповідальності. Ми усвідомлюємо природне і культурне розмаїття світу і визнаємо, що всі культури і цивілізації можуть сприяти

сталому розвитку і виступати в якості вирішальних факторів його забезпечення» [3]. У цьому документі визначаються глобальні цілі національних урядів у сфері налагодження миру та партнерства. Зокрема, сформульовано 17 цілей, які спрямовані на вирішення глобальних проблем сьогодення (подолання бідності, голоду, зміцнення продовольчої безпеки, здоров'я тощо), у т. ч. і на встановлення миру та подолання воєн і конфліктів. Загалом визначається 169 завдань задля досягнення визначених цілей.

Значення цього документа полягає в тому, що культура вперше розглядається як рівнозначний поміж іншими засіб досягнення людством глобальних цілей. Керівник сектору культури ЮНЕСКО Джоти Хосаграхар зазначає: «Захист культури і сприяння її розвитку є не тільки окремим завданням, а й способом досягнення цілого ряду цілей в галузі сталого розвитку. Так, культура безпосереднім чином сприяє безпеці, економічному зростанню і забезпеченню кожної людини гідною роботою. Вона вносить вклад у скорочення нерівності, захист навколишнього середовища, заохочення гендерної рівності, побудову миролюбних і відкритих товариств» [4].

Серед міжнародних документів, у яких згадується чинник культури в справі налагодження миру, слід назвати Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966); Декларацію Мехіко щодо політики у сфері культури (1982); Декларацію Ханчжоу, яка була схвалена Міжнародним конгресом «Культура: ключ до сталого розвитку» (2013); «Цілі сталого розвитку» (2015). Найбільш відомий із них – Резолюція 53/243 Генеральної Асамблеї ООН «Декларація і Програма дій в області культури миру», схвалена 13 вересня 1999 р., у якій визначається широка панорама дій та заходів, які національні уряди та міжнародні організації спрямовують на встановлення миру [5]. У цьому документі поняття «культура миру» використовується як синонім цілісної стратегії дій, яка націлена на подолання конфліктів та воєн. Зазначається, що «культура миру є поєднанням ціннісних установок, світоглядних поглядів, традицій, типів поведінки і способів життя», котрі засновуються на загальногуманістичних принципах.

ПРООН розглядає культуру як складову частину процесу досягнення однієї із глобальних цілей сталого розвитку – сприяння побудові миру та відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку. Як зазначається, «цілі сталого розвитку спрямовані на значне скорочення всіх форм насильства, а також на пошук, спільно з державними органами та громадами, довготермінових рішень для подолання конфліктів і покращення безпеки. Посилення верховенства права і зміцнення прав людини є ключовими факторами в цьому процесі» [6]. Завдяки використанню засобів культури згідно з прийнятою Концепцією глобальних цілей сталого розвитку з'являється можливість зниження рівня насильства та зміцнення цінностей толерантності на територіях, які постраждали від збройних конфліктів.

Ініціатива ПРООН щодо зміцнення соціальної згуртованості, примирення і терпимості реалізується в Україні за фінансової підтримки урядів Швеції і Швейцарії. Так, 16 листопада 2016 р. з нагоди Міжнародного дня толерантності Програма розвитку ООН спільно з Донецькою обласною державною адміністрацією провела фестиваль «Донеччина за толерантність», щоб привернути увагу громадськості до необхідності прояву поваги й толерантності до розмаїття культур, які представлені на теренах Донецької області. Під час проведення фестивалю понад 700 учасників мали можливість ознайомитись із танцювальною та вокальною майстерністю гостей, що прибули на фестиваль із Вірменії, Грузії, Греції, Польщі та інших країн і представили зразки національної культури, а також представників різноманітних етнічних груп.

Радник ПРООН з питань відновлення та стабілізації Кунал Дхар зауважив, що «для ПРООН пріоритетом є стабілізація життєдіяльності і збільшення економічних можливостей для людей і громад, щоб вони могли повернутися до свого звичайного життя. Не менш важливим пріоритетом є сприяння прояву поваги до різноманітності, а також розбудова культури толерантності і поваги одне до одного шляхом діалогу і взаєморозуміння. Ми сподіваємося, що ці заходи допоможуть людям побудувати мости і сприятимуть взаємоповазі між громадами, які постраждали від конфлікту» [7].

У контексті теми, що досліджується, слід звернути увагу на щорічний План гуманітарного реагування, який реалізується місією ООН в Україні. Як зазначив Гуманітарний координатор системи ООН в Україні Ніл Вокер, презентуючи План гуманітарного реагування на 2018 рік, його метою є надання критично важливо гуманітарної допомоги та захисту для 2,3 млн людей протягом поточного року. Цю допомогу на-

даватимуть 32 міжнародних та 16 національних агенцій. Для цих цілей буде використано близько 187 млн дол. США [8].

Із останніх досліджень українських авторів можна назвати працю «Культура миру. Посібник з толерантності», що була підготовлена співробітниками Міжнародного центру перспективних досліджень. Тут, зокрема, досліджується коло проблем, пов'язаних із тим, яким чином культурні зрушення сприяють зміцненню миру. Пропонується кілька способів «вимірювання» культури миру, до яких, на думку авторів, належать рівень демократичного розвитку та забезпечення основних свобод у суспільстві, включеність соціальних груп у політичний процес та їх доступ до процесу прийняття рішень. Також до поняття «культура миру» відносяться цінності толерантності, які розповсюджені у громадській думці [9, с. 38–39].

РЕАЛІЗАЦІЯ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ ВІДНОВЛЕННЯ МИРУ

Це питання охоплює широкий спектр мистецьких і комунікативних заходів. Можна визначити низку проектів, які реалізуються державними органами, державними структурами у співпраці з громадськими інституціями, та проекти, що втілюються в життя недержавними творчими центрами.

Багатоплановість культурної роботи, спрямованої на підтримку військовослужбовців, населення, яке опинилося в зоні проведення АТО, та тимчасово переміщених осіб, а також необхідність координації дій місцевих органів влади, гастрольних маршрутів артистів та роботи волонтерських організацій – ці чинники зумовили проведення «круглого столу» «Український Схід: проблеми, досвід, стратегія», що відбувся в Міністерстві культури України у квітні 2017 р. Учасниками заходу стали представники волонтерських та громадських організацій-благодійників, представники Генерального штабу Збройних Сил України (ГШ ЗСУ), які опікуються соціально-культурною роботою. За результатами роботи «круглого столу» було ухвалено рішення започаткувати окремий культурний проект «Український Схід», мета якого – забезпечити культурний обмін та формування у східних регіонах України національно-культурної ідентичності й патріотизму за допомогою проведення мистецьких, музейних, бібліотечних заходів. Першочергові завдання цього проекту: зміцнення морально-патріотичної свідомості військовослужбовців, які беруть участь у проведенні АТО; подолання регіональної культурної відчуженості та ізоляції; патріотичне виховання молодого покоління; психологічна підтримка жителів районів, які мешкають на території, прилеглій до зони АТО.

Великий суспільний резонанс отримала виставка «Український Схід», яка відкрилась у лютому 2017 р. в залі головної експозиції Національного музею історії України у Другій світовій війні та була присвячена висвітленню воєнних дій на сході України. З допомогою військових, волонтерів, журналістів співробітники музею зібрали понад 4 тис. автентичних музейних експонатів.

На територіях, що зазнали негативного впливу внаслідок тимчасової окупації або збройного конфлікту, українські волонтери й творчі колективи проводять велику роботу. Зокрема, інформаційного резонансу набув літературно-музичний фестиваль «Дорога на Схід» (Харківська область, серпень 2017 р.), ініційований Благодійним фондом Сергія Жадана. Метою заходу було визначено руйнування стереотипів про схід України та відкриття цього регіону для всіх українців.

Серед інших культурних проектів, що реалізуються, – створення сучасних документальних та художніх фільмів, підготовка тематичних музейних експозицій, у яких розкриваються події 2014–2017 рр., а також численні поїздки діячів культури й творчих колективів у регіони, наближені до зони ведення бойових дій. Зокрема, це візити до Маріуполя та Харкова колективів Національного заслуженого академічного народного хору України імені Г. Г. Верьовки, Національної філармонії України та Львівської опери, організація в містах Донецької області вистав Національним драматичним театром імені І. Франка та Театром російської драми ім. Лесі Українки.

Проводилися й заходи, спрямовані на встановлення культурної співпраці Донбасу з іншими регіонами України. Наприклад, проекти «Донбас *UA*: перезавантаження», «Мистецтво із зони АТО», «Війна не забере твою мрію». Також слід відзначити проведення за підтримки Міністерства культури України соціокультурного форуму «ПогранКульт: ГаліцияКульт», до участі в якому було залучено близько 300 митців з Галичини та Слобожанщини. Цей проект орієнтований на встановлення культурного діалогу між Сходом та Заходом України.

Розпочата робота триває й нині. Згадаємо лише кілька заходів, які відбулись у першій половині 2018 р. Зокрема, це Міжнародний фестиваль «Маріупольська книжна толока», під час якого проводилися зустрічі з митцями, майстер-класи, тематичні дискусії, виступи театральних і музичних колективів. У дванадцяти містах Донецької та Луганської областей розпочато проект «Культурний Майнінг 2018». Проект реалізується за сприяння *USAID* і має на меті підтримку менеджерів культурного напрямку. У чотирьох містах Донеччини – Добропіллі, Костянтинівці, Маріуполі та Покровську – в межах Всеукраїнського проекту «Місто-сад» створені нові публічні території для місцевих жителів. У Краматорську відбувся концерт відомого симфонічного оркестру «*Lords of the Sound*». На Луганщині у березні поточного року в рамках проекту «Український Схід» було проведено низку культурно-мистецьких акцій «Шевченківські дні»: відбулися зустрічі з митцями в бібліотеках, читацька конференція, відкриття виставки народних майстрів. Охочі могли долучитися до флеш-мобу з читання творів Тараса Шевченка. У м. Авдіївці Донецької області проходив фестиваль мистецтв «Авдіївка ФМ».

НЕОБХІДНІСТЬ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ РЕІНТЕГРАЦІЇ

Перш за все слід вказати на відсутність законодавчого забезпечення пріоритетного статусу культурної політики у справі відновлення миру на сході України. Так, у статті 4 «Пріоритети державної політики у сфері культури» базового Закону України «Про культуру» пріоритетними визначено такі напрями: розвиток культури української нації, корінних народів та національних меншин України; збереження, відтворення та охорона історичного середовища; естетичне вихованням громадян; розширення культурної інфраструктури села [10]. Очевидно, що настав час переглянути ці пріоритети. Зокрема, базовий чинний Закон потребує доповнень щодо визнання пріоритетного статусу культурної політики у справі гуманітарної реінтеграції територій, що постраждали від російської збройної агресії.

У Законі України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» лише побічно згадується культура як засіб реінтеграції. Зокрема, у статті 6 серед основних напрямів захисту прав і свобод цивільного населення на тимчасово окупованих територіях вказується на сприяння забезпеченню культурних потреб і підтримання культурних зв'язків [11]. Пріоритетними в цьому Законі визначаються безпекові, політичні та економічні чинники, які здатні забезпечити встановлення миру. Проте чинник культури не розглядається як такий, що може бути ефективним у реінтеграції цих територій. Водночас, як свідчить світовий досвід, відновлення миру на територіях, що постраждали внаслідок бойових дій, пов'язане із необхідністю вирішення великого комплексу проблем, які не обмежуються виняткова безпековими та політичними питаннями.

У Законі України «Про Український культурний фонд» серед визначених пріоритетів також відсутні згадки про необхідність культурної роботи на деокупованих територіях. Тож необхідно, щоб пріоритетними у фінансовій підтримці цього Фонду, діяльність якого скеровується профільним міністерством, були проекти, націлені на відновлення миру на територіях, що постраждали під час збройного конфлікту.

Красномовним прикладом нехтування значенням культури є зволікання з прийняттям проекту Закону про внесення змін до деяких законів України щодо надання права на доступ до культурних цінностей та культурних благ внутрішньо переміщеним особам та ветеранам війни, який був зареєстрований у Верховній Раді України ще в 2015 р. [12]. Цей законопроект розроблено з метою створення умов соціально-культурної адаптації внутрішньо переміщених осіб та ветеранів війни (зокрема, учасників антитерористичної операції). Документом пропонується забезпечення доступу до культурних благ, що передбачає надання права пільгового відвідування закладів та установ культури. Автори законопроекту вважають, що культура має стати інструментом ефективної адаптації цих категорій громадян. Також у законопроекті міститься вимога до Кабінету Міністрів України розробити й затвердити комплексні державні програми щодо підтримки та соціальної адаптації громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України і районів проведення антитерористичної операції (з 2018 р. в інші регіони, та ветеранів війни – учасників бойових дій. Проте, незважаючи на очевидну значущість законопроекту та позитивні оцінки Головного науково-експертного управління Верховної Ради Україні, документ і досі не ухвалений.

Попри очевидну значущість засобів культури у встановленні миру та гуманітарній реінтеграції постраждалих територій, в урядових програмах потенціал культури також, на жаль, не використовується повною мірою.

До прикладу, у Плані пріоритетних дій Уряду на 2018 рік у розділі «Розвиток людського капіталу», де вказуються завдання профільного міністерства, відсутні завдання щодо використання культури в процесі реінтеграції [13]. У розділі «Вирішення проблемних питань на територіях, що зазнали негативного впливу внаслідок тимчасової окупації або збройного конфлікту, захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» представлений широкий діапазон заходів, спрямованих на реінтеграцію територій. Однак, на жаль, і тут відсутня згадка про заходи в галузі культури. Побіжно гуманітарна проблематика входить до завдання програми, якою передбачається розроблення проекту спеціального законодавчого акта щодо інформаційної реінтеграції Донбасу та Автономної Республіки Крим. Також гуманітарна проблематика імпліцитно міститься в ідеї проведення загальнонаціональних комунікаційних кампаній, присвячених темі Донбасу та Криму. Тим не менш, доводиться констатувати, що в урядовій програмі культурні заходи не розглядаються як пріоритетні.

Те само можна сказати й про Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року [14]. У відповідному розділі, присвяченому вирішенню проблемних питань на територіях, що зазнали негативного впливу внаслідок тимчасової окупації або збройного конфлікту, до проблематики культури побіжно дотичне завдання інформаційної реінтеграції окремих територій Донецької та Луганської областей. На жаль, культурна діяльність не визначається як пріоритетна у роботі з реабілітації територій, постраждалих від воєнних дій.

Згідно з Державною цільовою програмою з відновлення та розбудови миру у східних регіонах, затвердженою в грудні 2017 р., заплановано проведення низки заходів за напрямами «Сприяння культурному діалогу та вихованню толерантності» та «Збереження та розвиток історико-культурної та духовної спадщини». Зокрема, заплановано проведення культурних заходів із залученням відомих осіб та активістів з різних регіонів, створення центрів культури, дозвілля та розвитку творчої діяльності територіальних громад для вільного доступу до інформації та спілкування в громаді [15]. Однак, оскільки ця програма почала працювати з початку 2018 р., передчасно говорити, наскільки вона є ефективною і наскільки задовільний рівень її фінансування.

Загалом нормативно-правові й програмні документи, які визначають напрями культурної діяльності, спрямованої на відновлення миру, є значною мірою схематичними. Недооцінка значущості культури багато в чому сприяла можливості окупації деяких районів Донецької та Луганської областей та АР Крим. Водночас у заходах із реінтеграції постраждалих територій, що розробляються, належної уваги культурі знову не приділяється.

Загальною рисою урядових програмних документів є те, що пріоритетними у відновленні миру на сході України визначаються безпекові, політичні та економічні чинники. Натомість чинник культури з позицій ефективності реінтеграції цих територій майже не розглядається. Водночас, як свідчить світовий досвід, відновлення миру на територіях, що постраждали внаслідок збройних конфліктів, пов'язане із необхідністю вирішення великого комплексу проблем, які не обмежуються виняткова безпековими та політичними питаннями.

Наразі доводиться констатувати, що попри велику кількість міжнародних документів, які ратифіковані Україною, активність міжнародних гуманітарних місій, величезну роботу волонтерських організацій і творчих колективів, у документах державної політики культурна робота виявляється «забутою», їй не надається пріоритетного значення у справі відновлення миру. На сьогодні відсутня належна законодавча база, яка б регламентувала цю роботу. Так само в урядових програмах цьому напряму не приділяється належної уваги.

ВИСНОВКИ І ЗАВДАННЯ НА МАЙБУТНЄ

Гуманітарне співробітництво і, зокрема, культурна робота є одними із найефективніших засобів налагодження діалогу та відновлення толерантності на територіях, що постраждали від збройних конфліктів та воєнних дій. Культурі у цій справі має належати провідна роль. Адже саме культура має належний потенціал для збереження національних ідентичностей та формування світогляду сучасної людини.

Для ефективного використання засобів культури з метою відновлення миру необхідна систем-

на всеохоплююча робота та послідовна практика. Тож на найближчу перспективу стоять завдання підвищення ефективності культурно-гуманітарної складової у справі реінтеграції.

Деякі політики та управлінці подекуди нехтують можливостями культури у відновленні нормального життя, надаючи перевагу економічним, соціальним та адміністративним заходам. Це – недалекоглядна позиція. Використання засобів культури має стати невід'ємною частиною багатогранного підходу до попередження різноманітних конфліктів, будівництва миру та встановлення толерантності.

Важливою функцією культури у справі відновлення миру є завдання запобігти впливу деструктивних ідеологічних та інформаційних зовнішніх впливів. Зокрема, це стосується гібридних інформаційних та маніпулятивних атак, що спрямовані на деструкцію базових цінностей українського суспільства, до яких вдається країна-агресор. Пріоритетним напрямом цих руйнівних впливів виступає свідомість молодого покоління.

У формуванні культурної політики в окремих районах Донецької і Луганської областей та прилеглих до них територіях «сірої зони» окрему увагу слід приділити питанням соціокультурної реінтеграції переселенців та зміцненню міжнаціональної злагоди. Державна політика має сприяти реалізації різноманітних інформаційних, історико-культурних та просвітницьких проектів, спрямованих на формування громадянської позиції та національної ідентичності жителів цих територій. Наразі така робота проводиться переважно спорадично.

Культурна робота з відновлення миру має охоплювати також регіони Сходу та Півдня України, які межують із прифронтовими територіями. Позаяк ці регіони також розділяють тягар війни, на них проживає велика кількість переселенців. З цією метою необхідно забезпечити умови для зміцнення міжкультурних та міжрегіональних комунікацій. На порядку денному зберігається завдання створення за участю Міністерства культури та недержавних організацій загальнонаціональної програми підтримки професійних обмінів та культурних ініціатив, спрямованих на налагодження діалогу та порозуміння між різними регіонами.

Наразі культурна робота на територіях, які постраждали внаслідок бойових дій, проводиться здебільшого у формі гастрольних заходів. Однак задля досягнення довгострокового ефекту необхідна повсякденна копітка праця, її можуть виконувати об'єднані в мережу базові заклади культури, працівники яких безпосередньо спілкуються з місцевими мешканцями. Тому слід реанімувати цю мережу, забезпечити її висококваліфікованими кадрами й належною матеріально-технічною базою.

Культурну роботу на територіях, що зазнали негативного впливу внаслідок тимчасової окупації або збройного конфлікту, необхідно поєднувати із застосуванням креативних практик, націлених на розвиток малого та середнього бізнесу, сфери послуг і туризму. Культура має неабиякий потенціал для місцевого економічного й соціального розвитку. Сьогодні робота в цьому напрямі залишається фрагментарною.

Ураховуючи зазначене, необхідно:

1. Розробити державну цільову міжвідомчу програму культурного розвитку територій, що зазнали негативного впливу внаслідок тимчасової окупації або збройного конфлікту. Програма має бути націлена на консолідацію дій центральних і місцевих органів влади, інститутів громадянського суспільства та міжнародних організацій, що надають технічну допомогу для відновлення миру на територіях, що постраждали від воєнних дій.

2. Забезпечити включення проблематики культури до кожної державної цільової програми, яка стосується соціально-економічного розвитку окремих територій Донецької і Луганської областей. Доцільно, щоб при підготовці Плану дій Уряду на 2019 рік окремі позиції були присвячені питанням культурного розвитку територій, що постраждали від воєнної агресії.

3. Забезпечити умови для зміцнення міжкультурних та міжрегіональних комунікацій через започаткування окремої програми внутрішнього культурного обміну, особливо серед учнівської та студентської молоді, що й має бути пріоритетом цього документа.

4. Започаткувати роботу зі створення системи культурних центрів на територіях, що постраждали внаслідок збройного конфлікту. Вони мають функціонувати на постійній основі та забезпечувати системність культурної роботи. Передбачити фінансування роботи мережі культурних центрів, забезпечення їх кадрами та належною матеріально-технічною базою.

5. У підготовці проекту нової редакції Закону України «Про культуру» визначити, що одним із пріоритетів культурного розвитку є завдання формування культурної політики в окремих районах Донецької та Луганської областей, що постраждали внаслідок воєнних дій, та прилеглих до них територій. Також Закон України «Про культуру» доцільно доповнити окремою статтею, яка б розкривала специфіку культурної політики з відновлення миру. Зокрема, слід вказати, що така політика має бути націлена на інтеграцію мешканців цих територій до цінностей національної та громадянської ідентичності України за допомогою засобів культури.

6. Ініціювати відповідні зміни до Закону України «Про Український культурний фонд», згідно з якими підтримка культурних проектів, спрямованих на відновлення та розбудову миру на сході України, визначатимуться як пріоритетні завдання Фонду.

7. Під час розроблення Стратегії розвитку культури до 2030 року необхідно передбачити окремий підрозділ, який був би присвячений визначенню пріоритетів культурної політики з відновлення миру – тобто у цьому документі має визначатися мета, завдання та очікувані результати цієї культурної політики.

Список використаних джерел

1. The Hangzhou Declaration: Placing Culture at the Heart of Sustainable Development Policies [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002212/221238m.pdf
2. Таннер Фред. Предотвращение конфликтов и разрешение конфликтов: пределы многостороннего участия [Електронний ресурс] // Международный журнал Красного Креста. – 2000. – № 839. – 30 верес. – Режим доступу : https://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/57jqq2.htm
3. Резолюція A/RES/70/1 «Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року», ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 25 вересня 2015 р. [Електронний ресурс] / ООН : офіц. сайт. – 2015. – 21 жовт. – 44 с. – Режим доступу : https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/92/PDF/N1529192.pdf?OpenElement
4. Вклад культури у досягнення Цілей Сталого Розвитку [Електронний ресурс] // Кур'єр ЮНЕСКО. – 2017. – Квіт.-черв. – Режим доступу : https://ru.unesco.org/courier/aprel-iyun-2017-g/vklad-kultury-v-dostizhenie-celey-ustoychivogo-razvitiya
5. Декларация и Программа действий в области культуры мира. Принята резолюцией 53/243 Генеральной Ассамблеи от 13 сентября 1999 г. [Електронний ресурс] / ООН : офиц. сайт. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/culture_of_peace.shtml
6. Цілі сталого розвитку [Електронний ресурс] / ПРООН Україна. – Режим доступу : https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals.html
7. Розбудовуючи мир на принципах терпимості та солідарності [Електронний ресурс] / ПРООН Україна. – Режим доступу : http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/articles/2016/11/16/forging-peace-through-tolerance-and-solidarity.html
8. Гуманітарні організації потребують 187 мільйонів доларів США для надання життєво важливої гуманітарної допомоги та захисту для 2,3 мільйона людей на сході України у 2018 році [Електронний ресурс] / ООН. Україна. – Режим доступу : http://www.un.org.ua/ua/informatsiinyi-tsentr/news/4253-humanitarni-orhanizatsii-potrebuiut-187-milioniv-dolariv-ssha-dlia-nadannia-zhyttievo-vazhlyvoi-humanitarnoi-dopomohy-ta-zakhystu-dlia-2-3-miliona-liudei-na-skhodi-ukrainy-u-2018-rotsi
9. Культура миру. Посібник з толерантності [Електронний ресурс] / Міжнародний центр перспективних досліджень. – К., 2018. – Режим доступу : http://www.icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/t_tolerantnist_2018_ukr.pdf
10. Закон України «Про культуру» від 14 грудня 2010 р. № 2778-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2778-17
11. Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 19 січня 2018 р. № 2268-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19
12. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо надання права на доступ до культурних цінностей та культурних благ внутрішньо переміщеним особам та ветеранам війни від 23 листопада 2015 р. № 3503 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57164
13. Кабмін затвердив план пріоритетних дій Уряду на 2018 р. [Електронний ресурс] / РБК. Україна. – Режим доступу : https://www.rbc.ua/ukr/news/kabmin-utverdil-plan-prioritetnyh-deystviy-1522221549.html
14. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік» від 3 квітня 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D1%80
15. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України» від 13 грудня 2017 р. № 1071 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-cilov

References

1. The Hangzhou Declaration: Placing Culture at the Heart of Sustainable Development Policies. (n.d.). *unesdoc.unesco.org*. Retrieved from http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002212/221238m.pdf [in English].
2. Tanner, Fred. (2000). Predotvrashchenie konfliktov i razreshenie konfliktov: predely mnogostoronnego uchastiia [Preventing Conflict and Conflict Resolution: The Borders of Multilateral Engagement]. *Mizhdunarodnyi zhurnal Krasnogo Khresta – International Red Cross Magazine, Vol. 839. www.icrc.org*. Retrieved from https://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/57jqq2.htm [in Russian].
3. OON. Rezoliutsiia A/RES/70/1 «Peretvorennia nashoho svitu: Poriadok dennyi v oblasti staloho rozvytku na period do 2030 roku», ukhvalena Heneralnoiu Asambleieiu OON 25 veresnia 2015 r. [UN. Resolution A/RES/70/1 "Transforming our world: Sustainable development agenda for the period up to 2030", adopted by the UN General Assembly on September 25, 2015]. (2015, Oct. 21). *documents-dds-ny.un.org*. Retrieved from https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/92/PDF/N1529192.pdf?OpenElement [in Ukrainian].
4. Vklad kultury u dosiahnennia Tsilei Staloho Rozvytku [The Contribution of Culture to the Achievement of the Goals of Sustainable Development]. *Kurier YuNESKO – Courier UNESCO*. (2017). Retrieved from https://ru.unesco.org/courier/aprel-iyun-2017-g/vklad-kultury-v-dostizhenie-celey-ustoychivogo-razvitiya [in Ukrainian].
5. OON. «Deklaratsyia i Programma deistvii v oblasty kultury mira». Pryniata rezoliutsyei 53/243 Heneralnoi Assamblei ot 13 sentiabria 1999 g. [UN. Declaration and Program of Action on a Culture of Peace. Adopted by General Assembly Resolution 53/243 of 13 September, 1999]. (1999). *www.un.org*. Retrieved from http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/culture_of_peace.shtml [in Russian].
6. PROON Ukraina. Tsili staloho rozvytku [UNDP Ukraine. Sustainable Development Goals]. (n.d.). *www.ua.undp.org*. Retrieved from https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals.html [in Ukrainian].
7. PROON Ukraina. Rozbudovuiuchy myr na pryntsypakh terpymosti ta solidarnosti [UNDP Ukraine. Building Peace on the Principles of Tolerance and Solidarity]. (n.d.). *www.ua.undp.org*. Retrieved from http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/articles/2016/11/16/forging-peace-through-tolerance-and-solidarity.html [in Ukrainian].
8. OON Ukraina. Humanitarni orhanizatsii potrebuiut 187 milioniv dolariv SShA dlia nadannia zhyttievo vazhlyvoi humanitarnoi dopomohy ta zakhystu dlia 2,3 miliona liudei na skhodi Ukrainy u 2018 rotsi [UN Ukraine. Humanitarian organizations need $ 187 million to provide vital humanitarian assistance and protection to 2.3 million people in eastern Ukraine in 2018]. (n.d.). *www.un.org.ua*. Retrieved from http://www.un.org.ua/ua/informatsiinyi-tsentr/news/4253-humanitarni-orhanizatsii-potrebuiut-187-milioniv-dolariv-ssha-dlia-nadannia-zhyttievo-vazhlyvoi-humanitarnoi-dopomohy-ta-zakhystu-dlia-2-3-miliona-liudei-na-skhodi-ukrainy-u-2018-rotsi [in Ukrainian].
9. Kultura myru. Posibnyk z tolerantnosti [Culture of peace. Tolerance Guide]. *Mizhnarodnyi tsentr perspektyvnykh doslidzhen – The International Center for Policy Studies's*. (2018). *www.icps.com.ua*. Retrieved from http://www.icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/t_tolerantnist_2018_ukr.pdf [in Ukrainian].
10. Zakon Ukrainy «Pro kulturu» vid 14 hrudnia 2010 r. № 2778-VI [The Law of Ukraine "On Culture" dated December 14, 2010 No. 2778-VI]. (n.d.). *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2778-17 [in Ukrainian].
11. Zakon Ukrainy «Pro osoblyvosti derzhavnoi polityky iz zabezpechennia derzhavnoho suverenitetu Ukrainy na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh u Donetskii ta Luhanskii oblastiakh» vid 19 sichnia 2018 r. № 2268-VIII [Law of Ukraine "On the peculiarities of the state policy of ensuring the state sovereignty of Ukraine in temporarily occupied territories in the Donetsk and Luhansk oblasts" dated January 19, 2018 No. 2268-VIII]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19 [in Ukrainian].
12. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo nadannia prava na dostup do kulturnykh tsinnostei ta kulturnykh blah vnutrishno peremishchenym osobam ta veteranam viiny vid 23 lystopada 2015 r. № 3503 [Draft Law on Amendments to certain Laws of Ukraine on the Right to Access to Cultural Property and Cultural Property for Internally Displaced Persons and Veterans of War of November 23, 2015 No. 3503]. (n.d.). *w1.c1.rada.gov.ua*. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57164 [in Ukrainian].
13. Kabmin zatverdyv plan priorytetnykh dii Uriadu na 2018 r. [Cabinet of Ministers approved the plan of priority actions of the Government for 2018]. (n.d.). *www.rbc.ua*. Retrieved from https://www.rbc.ua/ukr/news/kabmin-utverdil-plan-prioritetnyh-deystviy-1522221549.html [in Ukrainian].
14. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia serednostrokovoho planu priorytetnykh dii Uriadu do 2020 roku ta planu priorytetnykh dii Uriadu na 2017 rik» vid 3 kvitnia 2017 r. [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Medium-Term Plan for Priority Actions of the Government by 2020 and the Plan of Priority Actions of the Government for 2017" dated April 3, 2017 No. 275-r]. (2017). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D1%80 [in Ukrainian].
15. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi prohramy vidnovlennia ta rozbudovy myru v skhidnykh rehionakh Ukrainy» vid 13 hrudnia 2017 r. № 1071 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the State Target Program for the Restoration and Development of Peace in the Eastern Regions of Ukraine" dated December 13, 2017 No. 1071]. (2017). *www.kmu.gov.ua*. Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-cilov [in Ukrainian].